

İŞÇİ SINIFI 1961-1980 DÖNEMİNDE NE YAPTI?

4 Kasım 2021

Yıldırım Koç

27 Mayıs Devrimi sonrasında 1961 Anayasasının sağladığı demokratik ortam, 1946-1973 döneminde yaşanan Kapitalizmin Altın Çağı'nın Türkiye'ye yansımaları, dayanıklı tüketim mallarının yaygınlaşması ve Türkiye'de sosyalistlerin Türkiye İşçi Partisi ile kitlelere ulaşabilmeleri, işçi sınıfında yankılarını buldu ve 1961-1980 döneminde sınıf hareketi büyük atılımlar yaptı. 31 Aralık 1961 Saraçhane Mitingi, TÖS ve İLKSEN'in 16-19 Aralık 1969 Büyük Öğretmen Boykotu, 15-16 Haziran 1970 eylemi, 1975 yılı mitingleri, 15-18 Eylül 1976 DGM Direnişi, 1976, 1977 ve 1978 1 Mayıs mitingleri, Türkiye işçi sınıfı tarihinin çok önemli kitlesel eylemleridir.

Burada sorulması gereken soru, bu dönemde yükselen sınıf hareketinin programının ne olduğudur. Nicelik ve nitelik olarak epeyce gelişmiş olan işçi sınıfının geniş kesimlerinin programı, sosyalistlerin önerdiği biçimde kapitalizmin aşılması mıydı, kapitalizmin sınırları içinde daha iyi yaşama ve çalışma koşullarının sağlanması mıydı? Verilen mücadelelerle kapitalizmin sınırları içinde daha iyi yaşama ve çalışma koşullarına kavuşulabildi mi?

Tabii ki işçi sınıfı içinde bağımsız ve demokratik bir Türkiye ve sınıfsız ve sömürsüz bir dünya mücadelesine katılanların sayısı çoktu; ancak bir bütün olarak işçi sınıfına bakıldığında, milyonlarca işçinin ve memurun talebi, daha iyi çalışma ve yaşama koşullarıyla sınırlıydı ve bu dönemde mevcut düzen içinde daha iyi çalışma ve yaşama koşullarına kavuşabildiler. Dünyanın ve Türkiye'nin ekonomik koşulları buna elveriyordu. 1950'li yıllarda daha iyi çalışma ve yaşama koşullarına kavuşabilmek için eylemlilik gerekmiyordu. 1960'lı ve 1970'li yıllarda, hem taleplerin çok daha ileri düzeylere çıkması, hem de 1973 yılından itibaren ekonomik durgunluk ve krizler dönemine geçilmesiyle birlikte eylemlilik zorunlu oldu. İşçi sınıfının oy gücü yeni koşullarda hak almada yeterli olamadı. İşçi sınıfının geniş kesimleri, düzen dışı ve düzen karşıtı siyasal partilere de yönelmek yerine, iktidarda bulunan veya iktidara gelme olasılığı olan siyasal partileri destekledi ve sorunlarını bu partilerdeki siyasal ilişkileriyle çözmeye çalıştı. Bunda epeyce başarılı olduğu da söylenebilir.

Ancak bu dönemde siyasal farklılıklar, etnik çeşitlilik ve inanç farklılıkları yükselmekte olan işçi sınıfı hareketinin bölünmesinde etkili oldu. İşçilerin ve memurların çalışma ve yaşama koşullarının çeşitli nedenle iyileştiği dönemlerde, sınıf kimliği geri plana itilebilir; siyasi görüş, etnik kimlik ve inanç kimliği önem kazanabilir. 1970'li yıllarda, emperyalist güçlerin de etkisiyle, işçi sınıfını bölmede bu kimlikler etkili bir biçimde kullanıldı.

İŞÇİ SINIFI NİCEL OLARAK BÜYÜDÜ

1965 nüfus sayımı sonuçlarına göre, Türkiye'de gelir getirici bir işte çalışan 13,6 milyon kişinin 3,0 milyonu ücretli, 3,9 milyonu kendi hesabına çalışan, 6,4 milyonu ücretsiz aile çalışanı ve 133 bini de işverendi. Ücretlilerin oranı yüzde 22,4 iken, kendi hesabına çalışanlarla ücretsiz aile çalışanların toplamının oranı yüzde 76'yı aşıyordu. (DİE, **Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, 24.10.1965**, Yay.No.568, Ankara, 1969, s.363) Türkiye hâlâ bir küçük burjuvalar ülkesiydi. Nüfus sayımına göre, iş arayan işsiz sayısı yalnızca 56 bindi. 1965 yılındaki 3,0 milyon ücretlinin 896 bini sigortalı işçi, 548 bini memurdu.

Türkiye'de 1965 yılında 3,0 milyon ücretlinin (işçi ve memur) 614 bini okuma yazma bilmiyordu; 442 bini, okul bitirmemişti, ancak okuma yazma biliyordu. 1,3 milyonu 5 yıllık ilkokul mezunuydu; 198 bini 3 yıllık ortaokul mezunuydu; 108 bini lise ve 174 bini de lise ve meslek okulu mezunuydu. Az sayıdaki yüksek okul ve üniversite mezununun büyük bölümü devlet memuru, geride kalanları özel sektörde yönetici ve beyaz yakalı çalışandı. (DİE, a.g.k., 1969, s.364-365) Mavi yakalı işçilerin büyük bölümü 5 yıllık ilkokulun ötesinde bir örgün eğitim düzeyine sahip değildi.

1970 nüfus sayımı sonuçlarına göre, gelir getirici bir işte çalışan 15,1 milyon kişinin 4,2 milyonu ücretli, 4,0 milyonu kendi hesabına çalışan, 6,8 milyonu ücretsiz aile çalışanı ve 105 bini işverendi. Ücretlilerin oranı yüzde 27,6 iken, kendi hesabına çalışanlarla ücretsiz aile çalışanların toplamının

oranı yüzde 72 idi. (DİE, **Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, 25.10.1970**, Yay.No.756, Ankara, 1977, s.194-195) Kendi hesabına çalışanların ve ücretsiz aile çalışanlarının mutlak sayıları artmıştı. Türkiye, kapitalizmin Altın Çağ'ının ve Soğuk Savaş'ın etkisiyle, küçük burjuvazinin ağırlığını koruyordu. 1970 yılında 4,2 milyon ücretlinin 1,3 milyonu sigortalı işçi, 824 bini memurdu.

1970 yılında ücretli olarak çalışan 4,2 milyon kişinin yüzde 19'u okuma yazma bilmiyordu; yüzde 10'u ise okuma yazma bilmekle birlikte, herhangi bir okuldan mezun değildi. İlkokul mezunlarının oranı yüzde 49'du. Ortaokul ve dengi okul mezunlarının oranı yüzde 7, lise ve dengi okul mezunlarının oranı yüzde 10'du.

1975 nüfus sayımı sonuçlarına göre, gelir getirici bir işte çalışan 17,4 milyon kişinin 5,4 milyonu ücretli, 4,2 milyonu kendi hesabına çalışan, 7,7 milyonu ücretsiz aile çalışanı ve 145 bini işverendi. Ücretlilerin oranı yüzde 31'e yükselmişti. Ancak kendi hesabına çalışanların ve ücretsiz aile çalışanlarının mutlak sayıları bir önceki beş yıllık dönemde de artmıştı. Bu kesimin nüfus içindeki payı ise yüzde 68'in üzerindeydi. (DİE, **Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, 26.10.1975**, Yay.No.988, Ankara, 1982, s.136-137) Türkiye'de bu dönemde de küçük burjuvazinin ciddi biçimde yoksullaşması, mülksüzleşmesinden ve işçileşmesinden söz etmek olanaklı değildir. Nüfus sayımına göre, iş arayan işsizlerin toplam sayısı 285 bindi. 1975 yılında 5,4 milyon ücretlinin 1,8 milyonu sigortalı işçi, 1,1 milyonu memurdu.

Hanehalkı reislerinin sınıfsal konumuna bakıldığında, ücretlilerin payının daha da yüksek olduğu görülmektedir. 1970 yılında hanehalkı reislerinin yüzde 35'i ücretliyken, bu oran 1975 yılında yüzde 39'a ve 1980 yılında da yüzde 42,1'e yükseldi.

1980 yılı Ekim ayı itibarıyla Türkiye'de gelir getirici bir işte çalışan 18,5 milyon kişinin 6,2 milyon ücretliydi. Ücretlilerin faal işgücüne oranı yüzde 33,5 idi. 5 yılda ücretlilerin oranında önemli bir artış olmamıştı. Kendi hesabına çalışanların sayısı 2 milyon 277 bin, ücretsiz aile çalışanlarının sayısı ise 7 milyon 860 idi. Kırsal bölgelerde veya kentlerde kendi işinde çalışanlar ve onlara işyerinde yardım eden aile bireyleri, gelir getirici bir işte çalışanların 54,8'ini oluşturuyordu (10 milyon 137 bin kişi). (DİE, **Genel Nüfus Sayımı, 12.10.1980, Sosyal ve Ekonomik Nitelikler**, Yay.No.1072, Ankara, 1984)

1961-1980 dönemine bir bütün olarak bakıldığında, Türkiye işçi sınıfının nicel olarak büyümekle birlikte, Türkiye'nin hâlâ bir küçük burjuvalar ülkesi olduğu görülmektedir. Halkın büyük bölümü, kendi tarlasında/bahçesinde çalışan köylülerle, esnaf ve sanatkar ve bunların kendilerine yardımcı olan aile bireylerinden ("ücretsiz aile çalışanları") oluşuyordu. İşçilerin sayısı ve gelir getirici bir işte çalışanlar içindeki oranı artmıştı. Ancak bu işçilerin epeyce bir bölümü ilk kuşak işçiydi ve köyle bağlarını koparmamış, köyde yan geliri olan insanlardı.

Bu dönemde işsizlik azdı. Özellikle 1961-1973 döneminde yurtdışına çalışmaya gidenler, hem Türkiye'deki işgücünü azalttı, hem de yurtdışında kazandıkları paranın önemli bölümünü Türkiye'ye göndererek, özellikle kırsal bölgelerde mülksüzleşme sürecini yavaşlattı.

Bu yıllarda eğitim aracılığıyla sınıf değiştirme olanakları hâlâ mevcuttu. Üniversite diploması birçok kapıyı açıyor ve bazen sınıf değiştirme olanağını da yaratıyordu.

SENDİKALAŞMA GÜÇLENDİ

1961-1980 döneminde işçilerin ve 1965-1971 döneminde de memurların sendikaları, çalışma ve yaşama koşullarının mevcut düzen içinde iyileştirilmesinde etkili bir rol oynadı.

Türkiye'de bu yıllarda işçi sendikalarının üye sayılarına ilişkin verilere güvenilemez. İşçi sendikalarının üye sayılarını tahmin etmede kullanılacak veri, bağitlanan toplu iş sözleşmeleri kapsamındaki işçi sayıdır. Bu veriler kullanıldığında sendikalı işçi sayısının 1960'lı yılların ortalarında yaklaşık 500 bin iken, 1970'lerin ortalarında 1 milyona ve 1980'de de 1,5 milyona ulaştığı söylenebilir.

ÜCRETLER ARTTI, ÇALIŞMA KOŞULLARI İYİLEŞTİRİLDİ

Türkiye bu dönemde 1969-1970 yıllarında küçük bir ekonomik kriz, 1978-1983 yıllarında da önemli bir ekonomik kriz yaşadı.

Bu dönemde sendikaların bağıtladığı toplu iş sözleşmeleri ile sendika üyelerinin çalışma ve yaşama koşullarında önemli gelişmeler sağlandı. Sendikalı işçilerin çalışma koşulları, sendikasız işçilerin çalışma koşullarına da bir ölçüde yansdı. Yeni işyerlerinin açıldığı ve özellikle vasıflı işçilerin arandığı bu yıllarda vasıflı işçi bulmak veya elindeki vasıflı işçiyi kaçırmak istemeyen işverenler, sendikalı işçilerin çalışma koşullarını dikkatle izliyor ve dikkate alıyordu.

Bu yıllarda bağıtlanan toplu iş sözleşmelerinin incelenmesi, çalışma ve yaşama koşullarında gerçekten büyük ilerlemeler sağlandığını göstermektedir. Bu ilerleme yalnızca ücretlerle sınırlı değildi. Kısmen yasa değişiklikleriyle, ağırlıklı olarak toplu iş sözleşmeleriyle ücretlerin yanı sıra yan ödemelerde, çalışma süresinde, iş güvencesinde önemli kazanımlar elde edildi.

1963 yılındaki gerçek asgari ücret endeksi 100 kabul edilirse, bu endeks, iniş çıkışlarla 1969 yılında 133 ve 1974 yılında 149 oldu. Diğer bir deyişle, asgari ücretin satınalma gücü, asgari ücretli işçilerin herhangi bir kitlesel eylemi olmadan 1963 yılından 1974 yılına kadar yüzde 49 arttı. Bu sonucun alınmasında, işçilerin oyunu düzen partilerine yönlendirme çabası belirleyiciydi.

Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) verilerine göre, memurların net gerçek ücreti 1963 yılında 100 kabul edilirse, 1970 yılında 125,3'e yükselmiş ve daha sonra azalarak 1980 yılında 43,8'e gerilemişti. Buna karşılık kamu kesimi işçilerinin net gerçek geliri 1963 yılında 100 kabul edilirse, 1978 yılında 196,3'e erişmiş ve biraz azalarak 1980 yılında 164,8 olmuştu. Türkiye genelinde işçilerin net gerçek geliri 1963 yılında 100 kabul edilirse, 1977 yılında 175,3 oldu ve 1980 yılında 125,4'e geriledi. (DPT Sosyal Planlama Başkanlığı, **Memur, İşçi ve Emeklilerin Nominal Ücret Serileri (1963-1987)**, DPT:2119-SPB:411, Ankara, 1988, s.2, 18, 26, 28. Deflatör olarak İstanbul Ticaret Odası İstanbul Ücretliler Geçinme Endeksi kullanılmıştır.)

1961-1980 dönemi, Türkiye işçi sınıfının eylemliliğinin arttığı, ancak sınıf temelli siyasal örgütlere ilgisinin pek gelişmediği, işçi sınıfının büyük çoğunluğunun mevcut düzen içinde çalışma ve yaşama koşullarının iyileştirilebileceğine olan umudunun daha da pekiştiği, işçi sınıfının etnik köken, siyasi görüş ve inanç temelinde önemli bölünmeler yaşadığı yıllardı. İşçi sınıfı içinde bağımsız ve demokratik bir Türkiye ve sınıfsız ve sömürsüz bir dünya isteyenlerin sayısı artmıştı; ancak sınıfın büyük çoğunluğu, mevcut düzenin olumsuz sonuçlarına dönem dönem kitlesel tepki verse bile, mevcut düzenin savunucusu durumundaydı. Hayat şartları, mevcut düzen dışında alternatif aramayı zorlamıyordu.